

FOLKSKOLEN

ENGELBREKTSSKOLAN

100

ÅR

Rättelse av tryckfel:
På sidan 4 står Hægglund
Ska stå Hægglund

Engelbrektsskolan

100 år

29
1902 — 2002
1

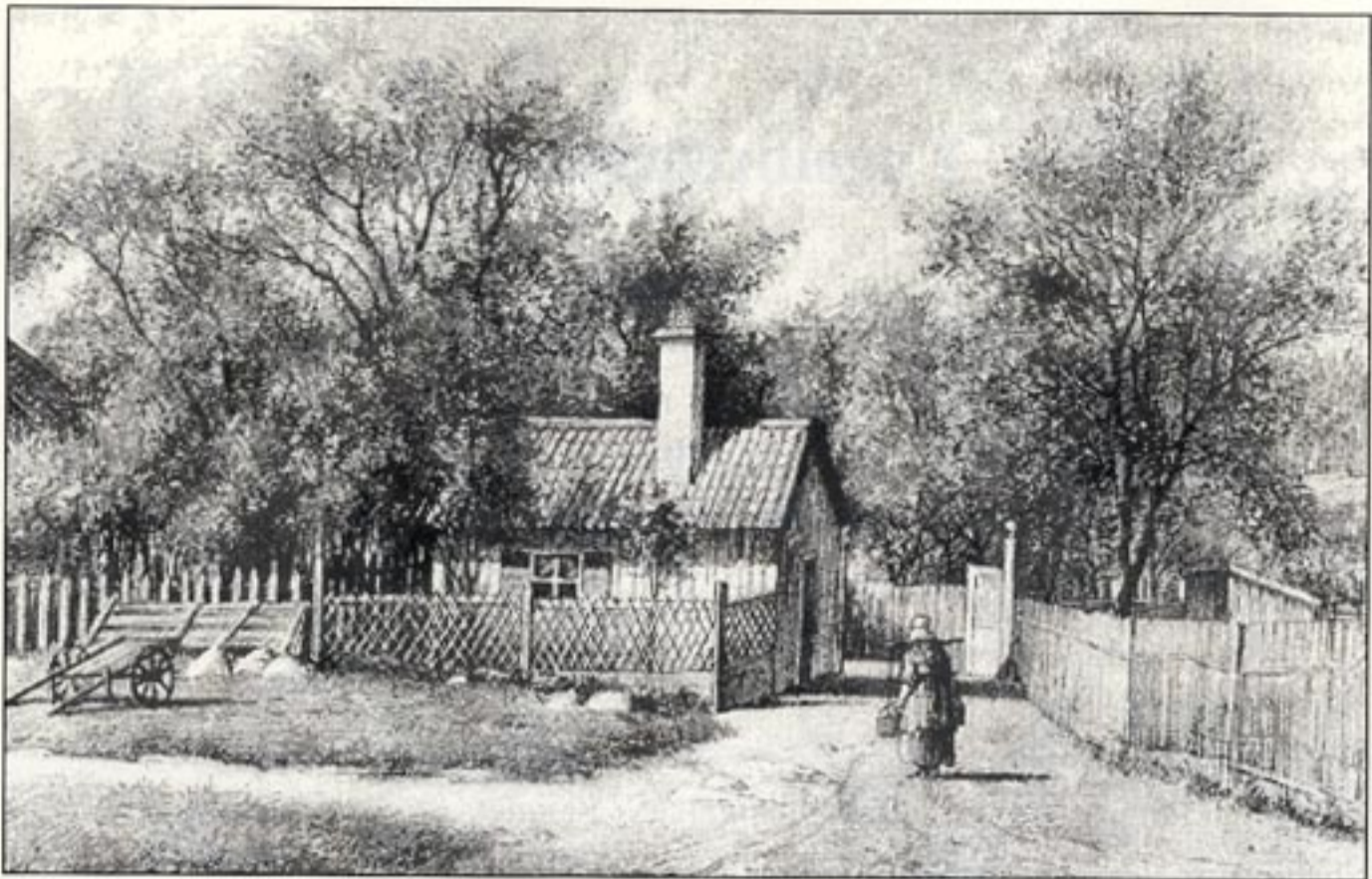
Text

Örjan Lönngren

Bilder

Stockholms stadsmuseum

Engelbrektsskolan januari 2002

Träskporten eller Lill-Jans krog var en av de få byggnader som fanns i området vid mitten av 1800-talet. Den är besjungen av Bellman och är tillhåll för bohemerna i August Strindbergs Röda rummet.

Teckning av C. E. Lönngrén 1884.

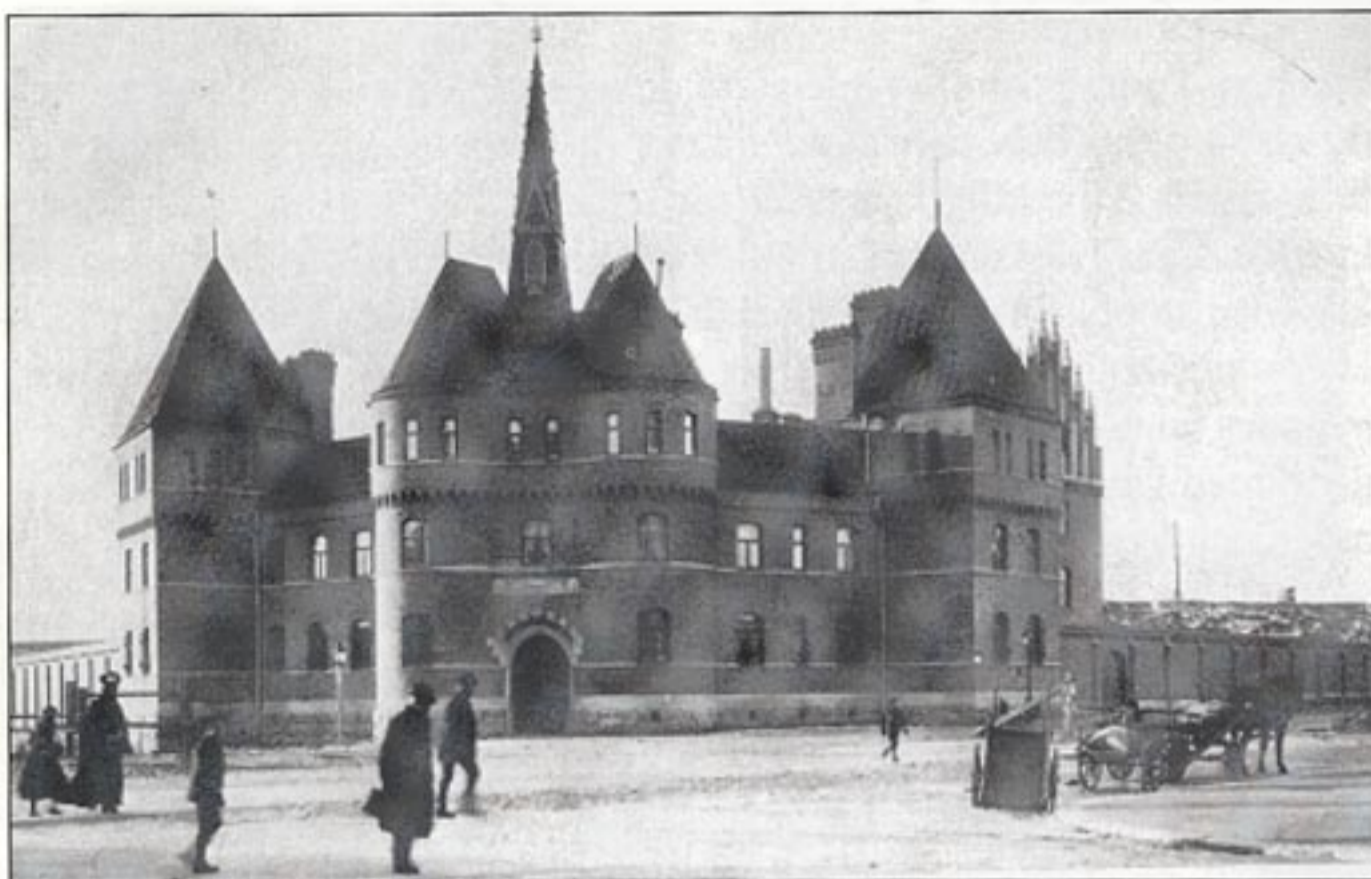
Kunglig invigning

Engelbrektsskolan invigdes onsdagen den 29 januari 1902 av kung Oscar II med andra kungligheter och honoratiores närvarande. Emellertid talar allt för att elever och lärare arbetade i de nya lokalerna redan höstterminen 1901. Den östra delen av skolan blev nämligen klar tidigare än beräknat. Från vårterminens början 1902 fanns 1800 elever fördelade på 57 klasser från kurs ett till sexton. Vid den tiden delade man upp folkskolan i sexton kurser, med en kurs per termin. Inskrivning skedde vid varje terminsstart.

När Östermalm var Ladugårdslandet

Men innan vi tränger djupare in i Engelbrektsskolans vardag under de första hundra åren, ska vi titta tillbaka på Östermalms historia:

Det som idag är Östermalm ägdes av Klara kloster sedan slutet av 1200-talet. Gustav Vasas kyrkoreduktion 1527 medförde att staten tog över. Under stormaktstiden, på 1600-talet, förändrades Stockholm. Staten donerade då marken som idag utgör Östermalm till staden. Fattiga

Stockholms läns cellfängelse byggdes några år före skolan mellan Karlavägen och Danderydsplan. Huset ersattes 1969 av arkitekturskolans råare betongbyggnad, som enligt arkitekten ska likna ett berg.

som mist sina hus på grund av ombyggnader på Norrmalm hänvisades till den nya stadsdelen som fick namnet Ladugårdslandet. Bebyggelsen såg ut som en småstad med låga träkåkar i trädgårdar med köksodlingar. Norr om Humleträdgården bredde stora tobaksodlingar ut sig mellan bergen och träskmarkerna.

Staden växer

Folkmängden i Stockholm ökade enormt under senare delen av 1800-talet; från 136 000 invånare 1870 till 300 000 vid sekelskiftet. Behovet av nya bostäder och en genomgripande modernisering av infrastrukturen med vatten och avloppsledningar, elektricitet, gas, spårvägslinjer med mera ställde krav på en fullständig förnyelse av staden. År 1877 fastställdes en ny stadsplan för Ladugårdslandet. Snörräta boulevarder och gator linjerades upp utan hänsyn till berg och träskmarker. Alfred Nobels nya uppfinning dynamiten gjorde det möjligt. Men det tog tid att fullfölja planerna. Först vid mitten av 1920-talet var byggnadsarbetena klara i området runt Engelbrektsskolan.

Kyrkan på berget

Två berg kom dynamiten inte att rå på, vilket gjorde att det dröjde lång tid innan dessa blev bebyggda. På det västra breder Lärkstaden ut sig. Och där Engelbrektskyrkan reser sig sedan 1914, fanns tidigare väderkvarnen stora Träskan som enligt vindflöjeln var byggd 1775. Det var en så kallad stubbkvarn, vilket innebär att man vred hela kvarnbyggnaden efter vindriktningen. Vid slutet av 1880-talet revs kvarnen. När skolan byggdes fanns fortfarande mjölnargården kvar med uthuslängor på berget utmed Uggelviksgatan. På det östra berget byggdes Timmermansorden och hyreshusen inom Eriksbergsområdet.

Skolorna räcker inte till

Skolväsendet i stadsdelen har anor från 1672. Det året fick amiralskollegiet tillstånd att upprätta en skola på Ladugårdslandet. Ett skolhus byggdes på kyrkogården i hörnet av Storgatan och Sibyllegatan. I ett protokoll omnämns att fyra lärare undervisade 51 elever. Skolan flyttade 1868 till hörnet av Skeppargatan och Storgatan. I det huset bedrev troligen Hedvig Eleonora församling undervisning när folkskolan infördes 1847. I Stockholm dröjde det fem år efter riksdagens beslut till dess folkskolan infördes. Trettiofem år senare byggdes Hedvig Eleonora folkskola vid Linnégatan. Den byggdes till 1898, men inte ens det räckte till de stora barnkullarna. Under de sista tjugo åren av 1800-talet mer än fördubblades befolkningen i stadsdelen från 31000 till 66000 invånare. Församlingen beslöt att bygga ett nytt skolhus på "fattigkyrkogården". En tvist om vem som ägde marken gjorde att planerna föll och i stället anlades Stureparken på platsen.

Engelbrektskolan byggs

Våren 1899 påbörjades grundläggningen av församlingens norra skola inom kvarteret Vakteln vid Valhallavägen. Ritningarna var utförda av arkitekterna Ernst Hägglund och Konrad Elméus. Huset dimensionerades för 2 400 barn. Kostnaden blev 895 000 kronor för huset och 480 000 kronor för tomten, vilket i nutida penningvärde skulle motsvara tillsammans cirka 275 miljoner. Två år efter invigningen tog Stockholms stad över ansvaret för byggnaden. Drygt två år därefter, 1906, delades församlingen. Skolan bytte då namn till Engelbrekts folkskola. Innan dess kallades den ömsom för Hedvig Eleonora Norra Folkskola och Hedvig Eleonora Folkskola Valhallavägen 63.

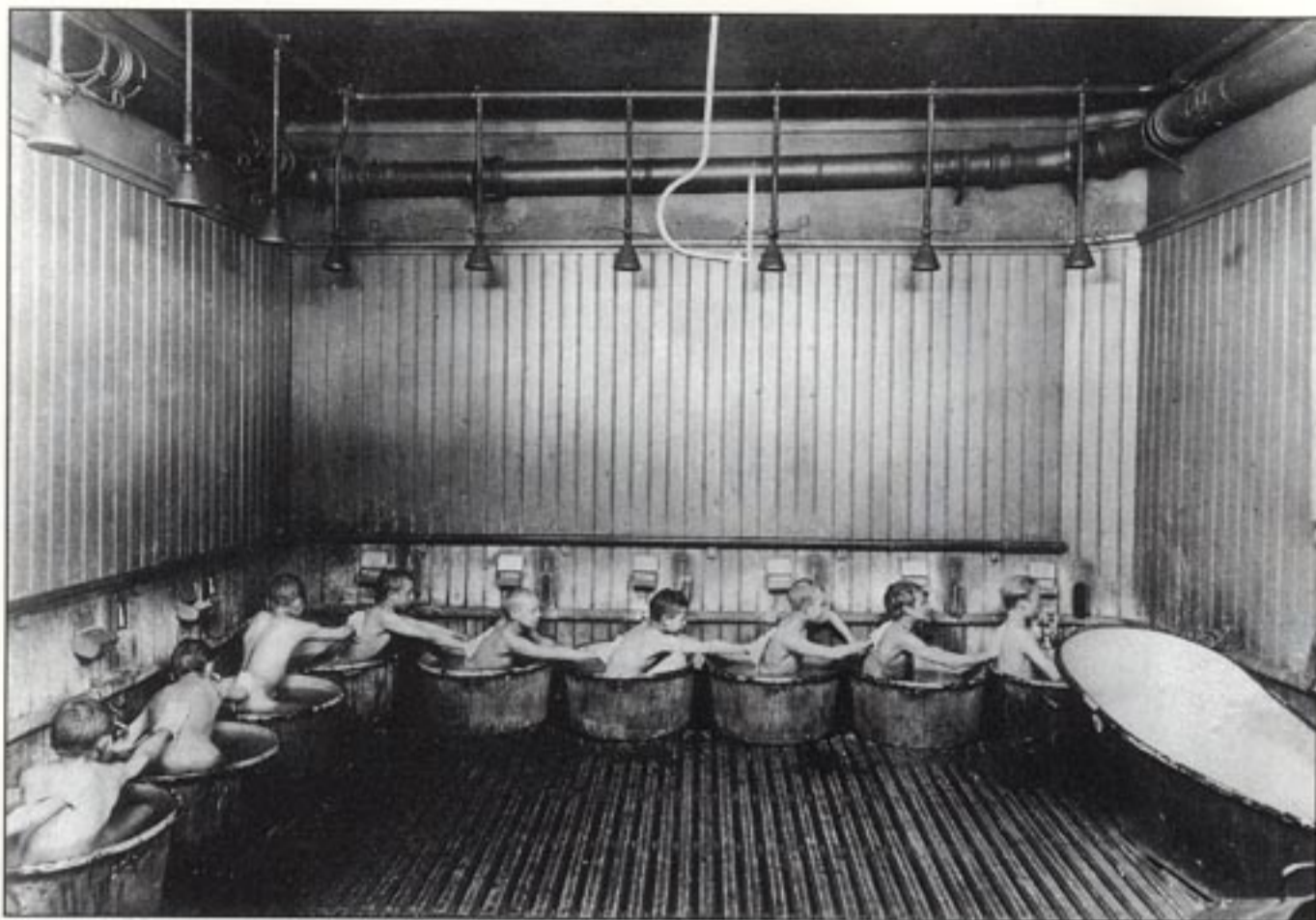
Skolbispisningen 1962.

Mat till behövande

I gatuplanet fanns skolkök med matsal, tvättinrättning samt stryk- och mangelrum. Flickorna i de högre årskurserna undervisades i hushållsgöromål. Den mat de lagade serverades till fattiga barn. På skolan utspisades cirka åttio barn med frukost och fyrtio med middag varje dag. Under första världskriget åt 200 barn både frukost och middag. Depressionen på 30-talet och andra världskrigets ransoneringar gjorde att allt fler barn efterfrågade mat. Fria skolluncher till alla infördes 1946.

Värme ur väggen

En stor del av gatuplanet upptogs av två ångpannor och elva koleldade värmepannor samt kol- och vedförråd. I ångpannorna eldades det året om för att få varmvatten till bland annat badet. Från kolpannorna skickades varmluft i kanaler som finns i de tjocka väggarna mellan klassrummen. Eldningen sköttes av en heltidsanställd maskinist som bodde i skolan.

Barnen skrubbar varandra på ryggen med tvål och borste. Varmvatten och tvål var dyrt när seklet var ungt. Av den anledningen hölls badet stängt några år under första världskriget.

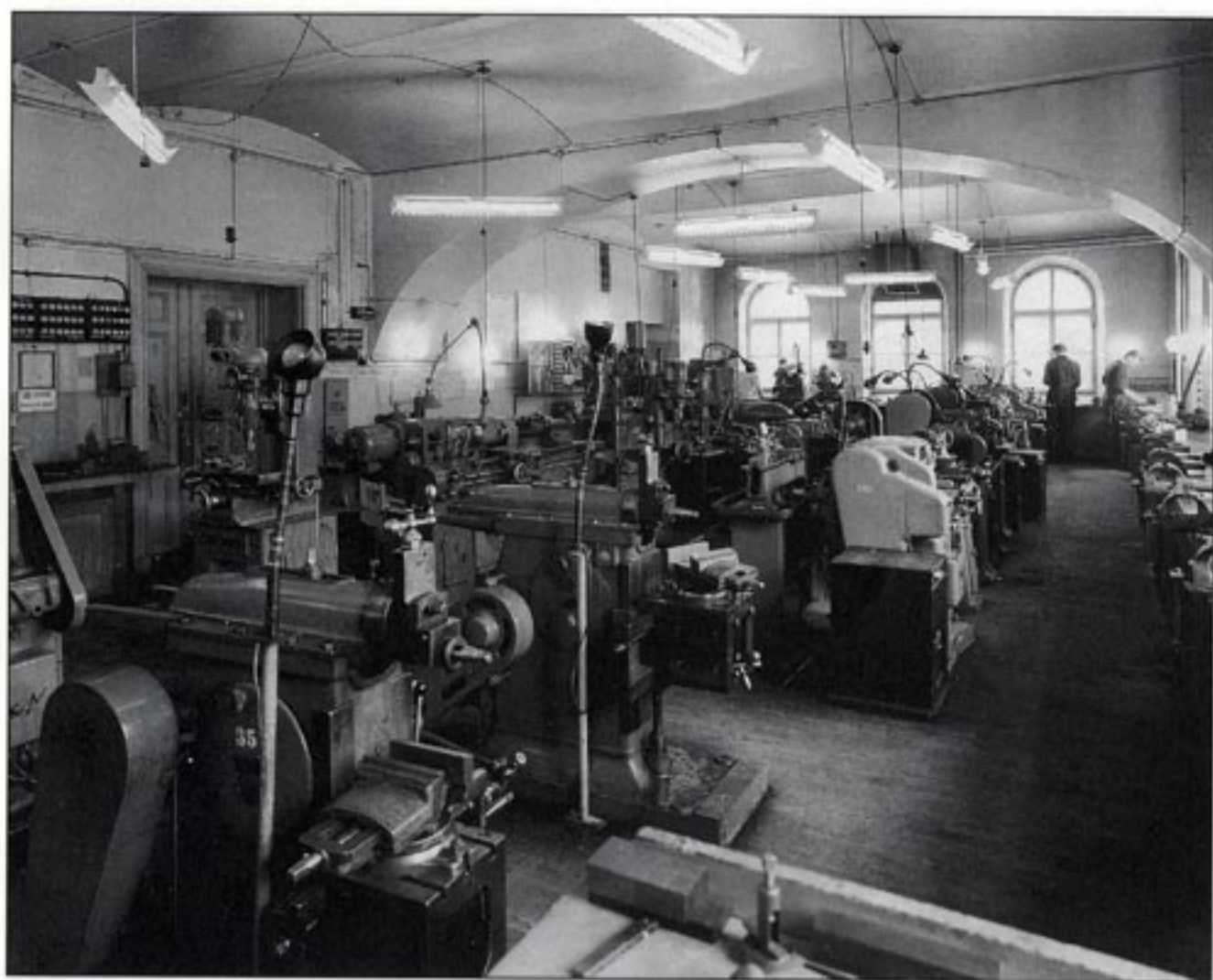
Ett renande bad var tredje vecka

Under 1800-talet hade man stora problem i Stockholm med sjukdoms-epidemier till följd av bristande sanitära förhållanden i bostäderna. För att råda bot mot detta inrättades vid sekelskiftet badanläggningar i folkskolorna. Var tredje vecka fick barnen tvätta sig under överinseende av baderskan. Efter noggrann tvagning och duschning gick barnen på led runt i bassängen som mätte fyra meter i kvadrat. En desinfektionsugn fanns för att avlusa kläder.

Från bad till fritidsgård

År 1930 moderniserades badet. Bland annat ersattes de lösa plåtbaljorna med golvfasta kar i porslin och bassängen förstörades. Anläggningen lades ner vid början av åttiotalet, men bassängen finns kvar under golvet.

Idag används lokalerna till ungdomscafé med aktiviteter på raster och kvällar under namnet Poolhuset. Här kan eleverna köpa en "fika", lyssna på musik eller fördriva tiden med spel.

Verkstad för tekniska realskolan 1962.

Mat i verkstaden

I korridoren mot Uggelviksgatan låg två metallslöjdsalar. I den ena bedrivs fortfarande teknikundervisning. Den andra är ombyggd till skolmåltidens stora matsal och kök. Här lagas lunch för 1100 personer dagligen. Av portionerna är 70 vegetariska, 20 med etnisk anpassning och 20 specialkost för personer med olika matallergier. Dessutom serveras 150 mellanmål till de minsta barnen på eftermiddagen.

Bostäder i skolan

Förr i tiden var det vanligt med tjänstebostäder. Engelbrektsskolan byggdes med fem lägenheter. I gatuplanet fanns två enrummare där baderskan och städerskan bodde. Direkt till vänster vid huvudentrén från Valhallavägen låg vaktmästarens bostad om två rum och kök. Längst bort i den östra flygeln, i det som nu är fritidshem, fanns bostad om fem rum och kök till överläraren. En lägenhet om två rum och kök disponerades av maskinisten.

Lärarinnornas rum med lärarbiblioteket.

Ett renande bad var tredje vecka

Invigningstal i gymnastiken

Gymnastiksalarna mellan trapphusen har behållit funktionen genom åren. I den nedre förrättade Oscar II invigningen av skolan 1902. Journalister beskriver i högstämmda tidningsreportage att salen var festligt dekorerad med kronkläde på väggarna och svenska flaggor. På ett podium satt kungligheterna.

Fler fröknar än magistrar

Vid sekelskiftet byggdes inga omklädningsrum till gymnastiksalarna. Åt gården där omklädningsrum inreddes i slutet av tjugotalet låg tidigare lärarinnornas rum. Fördelningen mellan manliga och kvinnliga lärare har stått sig genom åren. Redan vid början av seklet var cirka åttio procent av lärarkåren kvinnlig.

I bottenplanet, på var sida om trapphuset, låg expeditionsrummet och de manliga lärarnas rum. Administrationen sköttes av överläraren assisterad av kammarskrivaren.

Ingrid Eliassons klass 1962.

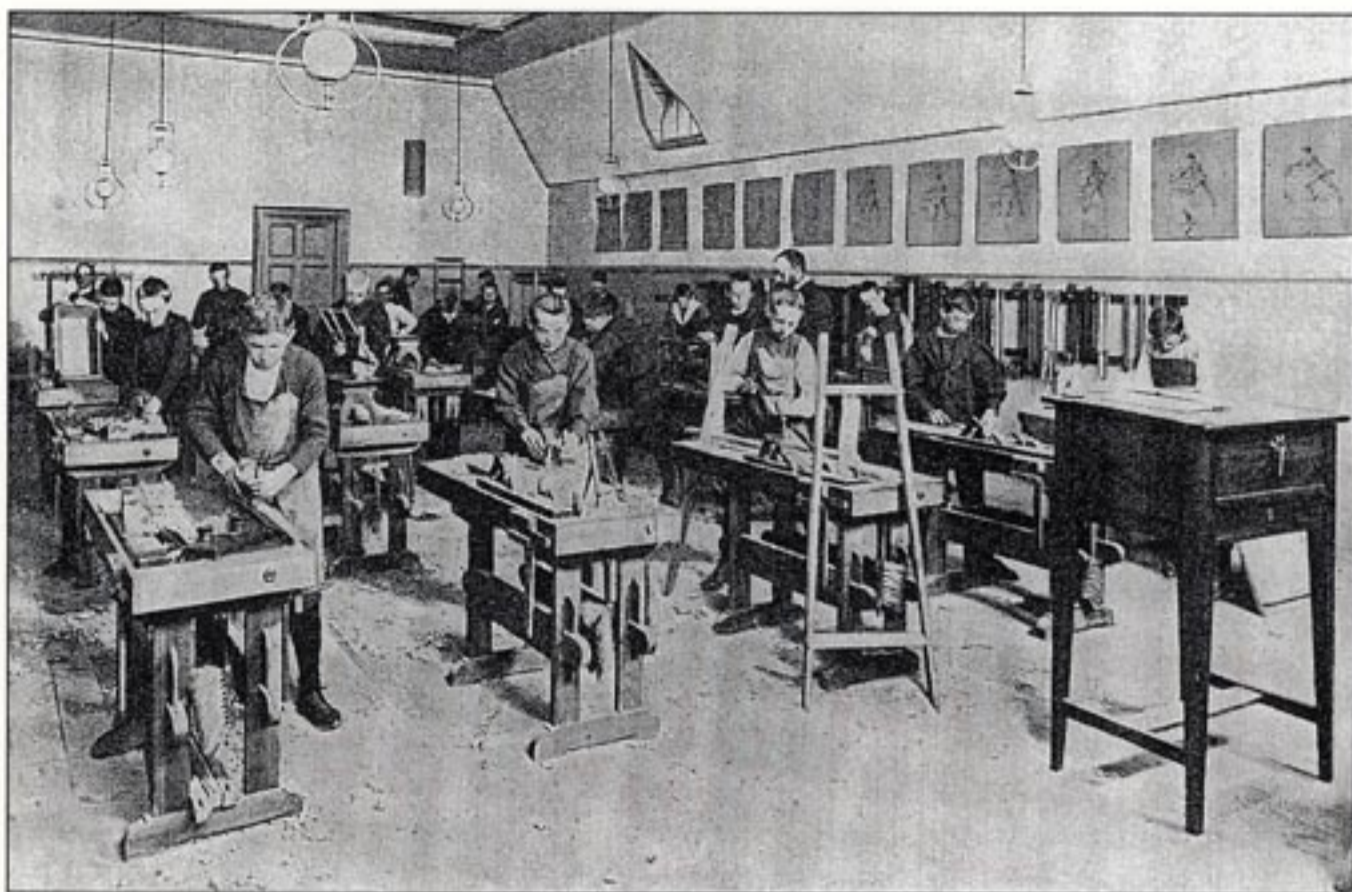
Skolan för stor eller för liten

I de långa korridorerna var 57 klassrum fördelade på tre våningsplan, de större beräknade för 42 elever, de mindre för 35. Så stora klasser blev det sällan. I snitt hade klasserna 28 elever.

Över huvud taget blev byggnaden överdimensionerad. Elevantalet var som störst de första åren. Därefter sjönk det till cirka 1200, det vill säga hälften mot planerat. Jubileumsåret går tusen elever på skolan. Men förändrade undervisningsmetoder, behov av arbetsplatser till lärarna och nutida ledningsorganisation kräver utrymme. Varje vrå av byggnaden utnyttjas!

Böcker till alla

Under lång tid var eleverna själva tvungna att köpa pennor samt skriv- och läroböcker. Först vid slutet av trettioalet delades förbrukningsmaterielen ut gratis. Direkt efter andra världskriget 1946 blev även läroböckerna kostnadsfria.

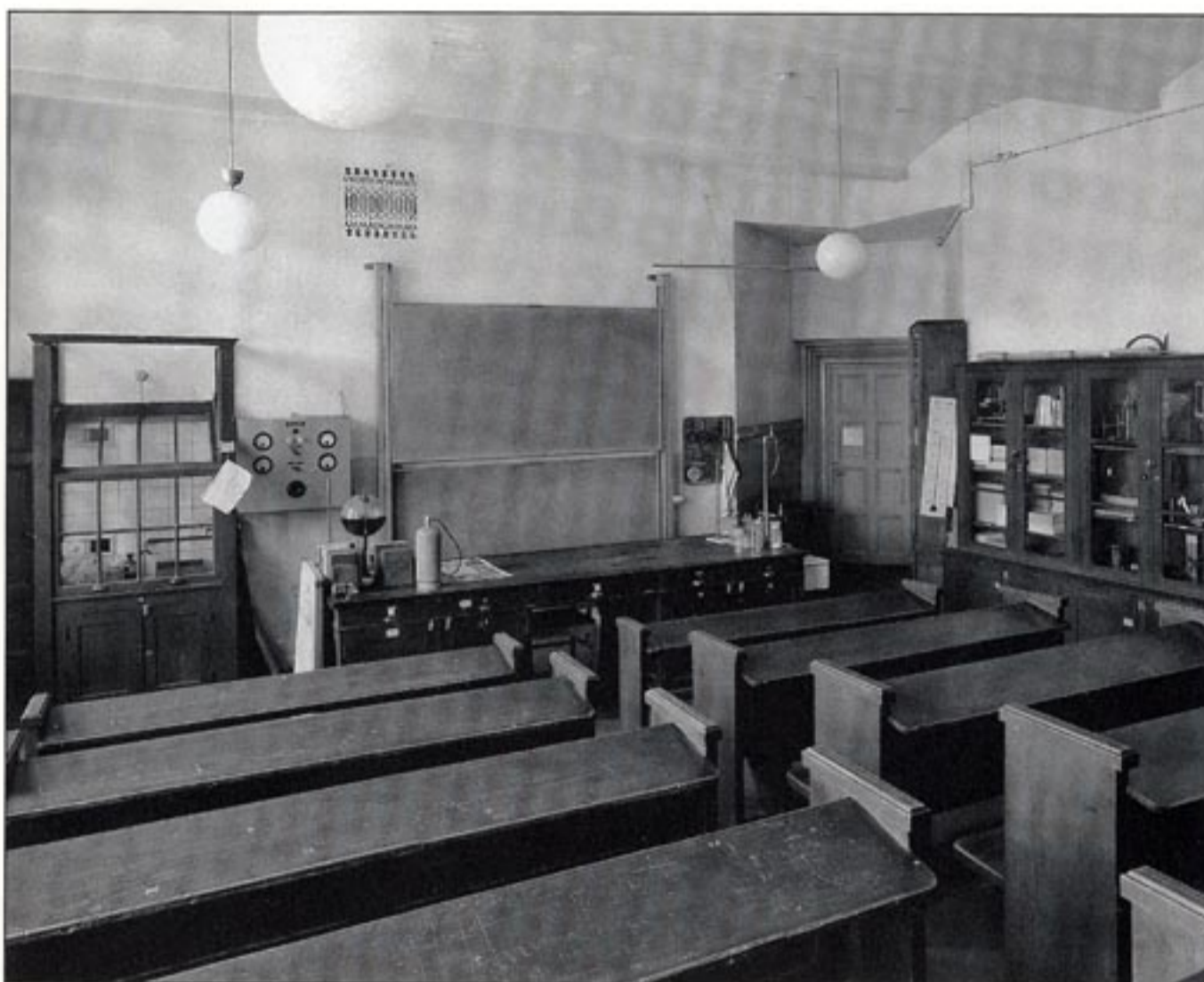
Träslöjd på plan tre.

Slöjd i solljus

Skolan lyses till en början upp med hjälp av gaslampor. Men dessa ansågs inte ge tillräckligt med ljus till slöjdarbete. Av den anledningen lades slöjdsalarna högst upp på plan tre, där stora takfönster släppte in dagsljuset. Det var emellertid problem med att salarna blev kalla på vintern och framförallt kvalmiga höst och vår. Fönstren ersattes med vertikala (vanliga väggfönster) 1937. Sysalen låg där omklädningsrummen till övre gymnastiksalen numera ligger.

För Gud, moral och fosterlandet

En ny läroplan hade införts vid sekelskiftet. Folkskolan skulle vara sex-årig, med möjlighet att läsa två fortsättningsår. De tre första åren var gemensamma för pojkar och flickor. Obligatoriska ämnen för alla var: kristendom, modersmålet, räkning, geografi, historia, naturkunnighet, välskrivning, teckning, sång och gymnastik. I de högre klasserna hade pojkarna militär exercis med gevärsskjutning samt frivillig slöjd. Flickorna undervisades i handarbete och bokföring. Som tillval fanns hus-hållsgöromål. Ett tjugotal elever läste engelska eller tyska. Arbetsdagarna omfattade vanligen fem halvtimmaslektioner förutom de frivilliga ämnena.

Naturkunnighetssal i nuvarande sal 253.

Arbetsordningen ändras

Det sjunde året blev obligatoriskt 1919. Lektionslängden ökades till 45 minuter. Pedagogiken skulle präglas av åskådlighet med bilder och demonstrationer. På initiativ från lärarkåren upphörde katekesläsningen. En tredjedel av undervisningstiden i den föregående läroplanen ägnades åt kristendom.

Som en följd av den nya undervisningsplanen skedde ett flertal förändringar i skolan: Högre folkskola med teknisk inriktning startades 1919. Skolfilm och yrkesvägledning introducerades 1923. Trä- och pappslöjd blev obligatorisk för pojkar från det fjärde skolåret. Laborationslokaler inreddes 1926.

Traditionen förs vidare

Den tekniska skolan lades ner när grundskolan infördes 1962. Sedan höstterminen 1993 finns profilklasser från sjunde skolåret i matematik och naturvetenskap med utökad timplan i dessa ämnen.

Teckningssal i nuvarande studiehallen.

Svenska till alla

Satsning på elever som behövde extra hjälp gavs tidigt och hjälpklasser infördes 1907. Från hela norra Stockholm kom 50 till 100 barn per år till dessa klasser.

Barn med läs- och skrivsvårigheter erbjöds specialpedagogik i särskilda klasser från höstterminen 1939.

Förberedelseklasser med svenskundervisning till barn med annat modersmål har funnits de senaste trettiotre åren.

Med dans på schemat

Dansklasser med elever inskrivna vid både statliga och privata dansutbildningar fanns på högstadiet under sjuttioalet. De hade färre undervisningstimmar för att hinna med dansen på eftermiddagarna.

Skolarbetet går som en lek

Som nu började barnen i första klass det året de fyllde sju år. På slutet av 40-talet infördes skolmognadsprov. De barn som behövde extra träning inför lågstadiet fick gå ett förberedande år. Inriktningen förändrades med tiden och kom att kallas lekskola. Numera går nästan alla barn i sexårsverksamhet. De arbetar ibland tillsammans med ettorna och får på så sätt en mjuk övergång mellan lek och skolarbete.

Friluftsklass har lektion på vintern. Skolans höga och fria läge vid Lill-Jansskogen gjorde att luften ansågs särskilt hälsosam.

Friluftsskola på taket

Tuberkulosen var den stora folksjukdomen vid seklets början. För att ge lungsjuka barn undervisning iordningställdes utrymmen till friluftsklasser i Engelbrektsskolan sommaren 1915. I nuvarande aulan fanns en kombinerad läro- och matsal samt förråd av kläder och sängar. Dagens musiksal och förrum saknade väggar åt söder och blev på så sätt utomhusklassrum. Till skydd mot kylan fanns tjocka överdragskläder med huva och halmskor. Krus med hett vatten ställdes i trälådor som barnen kunde hålla fötterna på. Vid vackert väder vilade de i tältsängar på takterrassen ovanför.

Här undervisades två klasser med som mest femtio barn. Arbetsdagarna började nio med lektion i läsämnen. Halv elva serverades frukost. Fram till halv ett vilade barnen. En timmas lektion följdes av middagsmat. Därefter sysslade de med handarbete varvat med vila. Vårterminen 1950 upphörde friluftsklasserna vid skolan och ansvaret övertogs av sjukvården.

Lek i grus och damm

Skolgården var inte lika stor som den är idag. Fotbollsplanen anlades som beredskapsarbete på 30-talet. Under planen installerades toaletter som ersättning för pissoarerna som stått på skolgården. Samtidigt asfalterades den, mycket med tanke på att minska slitaget på barnens skor. Att familjer hade råd att köpa kläder och skor till barnen var ingen självklarhet. Ända in på femtiotalet delade skolan ut kläder till behövande. I ett förråd fanns skor barnen fick låna, när deras egna var på reparation. Vid sekelskiftet tvangs i snitt fem barn per dag stanna hemma i brist på kläder.

En grönare skolgård

Lärarkåren initierade en insamling 1914 för inköp av skulpturen "Båtbyggaren" av Theodor Lundberg. Vid kastanjen ordnades en damm där pojkarna kunde segla båtarna de tillverkat i träslöjden.

På åttiotalet fick skolgården sin nuvarande utformning med stensättningar, planteringar och lekredskap. Särskilt på vårarna när fruktträden blommar är gården en oas bortom storstadens buller och biltrafik.

Tandläkarmottagningen 1907.

Skolan ger social trygghet

Folkskolan tog ett stort socialt ansvar. Sedan 1898 genomgick alla barn i Stockholm en läkarundersökning. Stadens första tandläkarmottagning för skolbarn öppnades på Engelbrektskolan 1907.

Ferieverksamhet ordnades från 1902. Den innebar att barnen skickades till sommarkolonier i skärgården. Två tredjedelar av eleverna kom på så sätt att vistas någon tid på landet under sommaren.

Skolresor

Det var inte så vanligt att barn fick resa vid sekelskiftet. Men skolan ordnade klassresor i framförallt Mälardalen och Bergslagen. Gossorkestern turnerade ända till Finland.

När skolan har slutat

Eftermiddagsverksamhet under ledning av utbildad personal erbjöds redan 1905. Idag organiseras verksamheten av fritidshemmen som funnits sedan 1991. Drygt 200 barn är inskrivna vid de fyra enheterna i skolområdet.

Konst i skolan

Den konstnärliga utsmyckningen av skolorna i Stockholm har rönt internationell uppmärksamhet. I vestibulen på Engelbrektsskolan hänger Nils Kreugers två oljemålningar "Hästar på alvaret" och "Ölands alvar i solnedgång". Konstnären är annars mest känd av äldre generationers barn för skolplanscher som föreställer husdjur.

I trapphallen står Aron Jerndahls sandstensbyster "En gammal man" och "Det lider mot skymning".

Mot nästa sekel

Skolhusets väggar står relativt orörda trots vindsbränder och flera ombyggnader. Förbluffande mycket av den pedagogiska verksamheten känner vi igen genom århundradet. I invigningstalet sa Oscar II bland annat: *"Jag säger icke för mycket, då jag nu erinrar därom, att den svenska folkskolan är, om icke den första, så åtminstone i första ledet af alla nationers folkskolor. Då vi nu samlats i detta ståtliga rum, önskar jag lycka och välgång åt det arbete, som här kommer att bedrivas."*

Med glädje kan vi blicka tillbaka på de gångna hundra åren. Med tillförsikt går vi vidare in i framtiden.

Källor:

Folkskolebyggnader uppförda i Stockholm 1896–1900
Stockholm 1900

Friman, Helena m.fl.
Skolbarn, en folkundervisning växer fram
Stockholm 1985

Lundevall, Peter
Djurgården kungens och folkets park
Stockholm 1997

Råberg, Marianne m.fl.
Husen på malmarna
Södertälje 1985

Sveriges kyrkor, konsthistoriskt inventarium.
Stockholm band III. Häfte 2. Hedvig Eleonora kyrka
Stockholm 1920

Wingren, Bo
Konst på stan
Stockholm 1997

Välkommen till Östra Reals Gymnasium
Stockholm 1998

Årsberättelser från Överstyrelsen för Stockholms stads folkskolor

Jubileumsskrifter Engelbrektsskolan
1967, 1977, 1992

Kungliga Bibliotekets tidningsavdelning

